Linnéuniversitetet
Kalmar Växjö

C–uppsats

Grapes syn på samerna

En studie av en präst syn på samernas religiositet vid sekelskiftet 1800

Författare: Linus Bredgaard
Handledare: Stefan Arvidsson
Examinator: Gustav Larsson
Termin: VT20
Ämne: Religionsvetenskap

Abstract

English title: Grapes view of the Sami. A study of a priest's view on the religiosity of the Sami at the turn of the 19th century.

This essay examines how a priest named Erik Grape stationed in Torne Lappmark at the turn of the nineteenth century looked at the Sami people, their religious life and religious practice. It also investigates how Grape looked at Christianity teaching, but also why in his texts he makes a clear opposition between Sami and Finns. Using Bruce Lincoln's theories in Holy terror the essay concluded that Grape sees the Sami as less Christian than the remaining population of the country. that he divides the Sami and Finns to strengthen the collective community by putting "we" vs. "them" groups against each other.

Nyckelord

Erik Grape Samer Svenska Kyrkan Sápmi

Tack

Jag vill tacka min handledare Stefan Arvidsson som har hjälpt mig på denna resa. Tack för de givande och intressanta samtalen där jag alltid kunde bolla idéer på ett givande sätt. Tack ska även mina vänner i vår lilla studiegrupp ha, både för att jag kunde bolla idéer och resonemang med er men framför allt för att ni aldrig tackade nej till en kaffepaus. Min sambo ska också ha ett tack för att hon har stått ut med kaoset i lägenheten och att jag varit mer eller mindre borta den sista månaden.

Innehållsförteckning

1 Inledning ... 1

1.1 Problemformulering ... 1

1.2 Syfte ... 2

1.3 Frågeställningar ... 2

1.4 Begreppsförtydligande ... 2

2 Tidigare forskning ... 3

3 Material och metod ... 10

3.1 Urval och avgränsningar ... 10

3.2 Material ... 11

3.3 Metod ... 12

4 Teoretiska utgångspunkter ... 13

5 Bakgrund ... Fel! Bokmärket är inte definierat.

6 Empirisk huvudstudie ... 16

6.1 Det religiösa livet hos samerna & Deras religionsutövning ... 16

6.2 Religiös utbildning och undervisning ... 20

6.3 Oppositioner mellan samer och finnar ... 20

6.4 Vidskepelser och seder ... 22

7 Analys ... 23

7.1 Frågeställning 1 – Hur ser Grape på samernas religiösa liv och deras religionsutövning? ... 23

7.2 Frågeställning 2 – Varför var kristendomsundervisningen central för Grape? 26

7.3 Frågeställning 3 – Varför gör Grape en uppdelning mellan samer och finnar? 28

9 Avslutning ... 33

10 Didaktisk reflektion ... 34

11 Referenser..... 36

11.1 Källor..... 36

11.2 Litteratur..... 36

1 Inledning

Inspirationen till denna uppsats väcktes redan när jag skrev min C-uppsats i historia för två år sedan, då startade ett intresse för samisk kultur, historia och religion. Detta delvis av anledningen att varken jag eller personer i min närhet hade fått någon form av undervisning i vår skolgång om varken den samiska religionen eller deras historia. Trots att det står i läroplanen för gymnasieskolan att alla elever ska ha kunskaper om nationella minoriteters kultur, språk, religion och historia.[1] På grund av att det och att gemene man känner till betydligt mer om den amerikanska urbefolkningen än om samisk historia och religion är också en anledning till att det är intressant att studera just samisk kultur. Den samiska kulturen, religionen och historien har de senaste 2–3 åren lyfts fram mer hos gemene man och är mer relevant än på länge. Detta framför allt genom filmen Sameblod och URs utbildningsserie Samernas tid.

Den här uppsatsen kommer att undersöka och analysera hur kyrkoherden Erik Grape, stationerad i Enontekis socken i Torne lappmark vid sekelskiftet 1800 såg på religion, religionsutövning och religiösa företeelser i hans församling. Denna stäckte sig över flera byar och samebyar, hans församling bestod av både finnar och samer. Det som främst kommer undersökas är hans inställning till samerna och deras religionsutövning i hans socken, men även hur densamma ser på den finska delen av befolkningen. I synnerhet kommer Grapes syn på samernas kristna religionsutövning ligga i fokus. Undersökningen och analysen kommer göras av Grapes beskrivning av sin socken, som publicerats i *vetenskapsakademiens nya handlingar 1803–1804* och som senare har publicerats som en bok *Beskrifning öfver Enontekis sokn i Torneå lappmark*, vilken kommer vara uppsatsen primära källmaterial.

1.1 Problemformulering

Forskning inom religionsvetenskap om samisk religion och religionsmötet mellan densamma och kristendomen är något som varit intressant och studerats av flertalet religionshistoriker. I denna forskningsgren har det primära källmaterialet i första hand varit skrifter av missionärer och präster under framför allt 1600– och 1700-talet. Det som gör denna uppsats relevant för forskningen är att det aktuella källmaterialet som används i uppsatsen inte har studerats ingående inom religionsvetenskap innan, åtminstone har inget annat material publicerats på åtkomliga plattformar. Källmaterialet är även från sekelskiftet 1800, vilket är en tidsperiod

[1] Skolverket 1, 2011, 6

som inte är lika grundligt studerad som århundradet innan. Källmaterialet är inte bara relevant för att det inte studerats innan utan även för att Grapes texter publicerades i vetenskapsakademins handlingar 1803–1804. Han hjälpte även upptäcktsresande från Sverige, England och Italien att studera Lapplands klimat, fauna och folk, vilket ledde till flertalet ”klassisk” lappmarkslitteratur.[2]

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur en präst i Sápmi såg på religion, men även hur han såg på den samiska befolkningen och deras religionsutövning. Detta görs genom en prästs beskrivning över den socken han var verksam i. Genom källmaterialet kan man dra vissa slutsatser kring hur en präst i Sápmi vid sekelskiftet 1800 såg på religion, då framför allt hos den samiska delen av befolkningen, men även hur dom såg på kristendomskunskapen.

1.3 Frågeställningar

- Hur ser Grape på samernas religiösa liv och deras religionsutövning?
- Varför var kristendomsundervisningen central för Grape?
- Varför gör Grape en uppdelning mellan samer och finnar och hur gör den sig i uttryck?

1.4 Begreppsförtydligande

De förlegade begreppen lapp eller lappar, bör inte brukas mer än i citat. De har dock givit namn till områden i norra Sverige och Finland som idag tillhör Sápmi likt Lappland eller lappmarker. Dessa namn lever vidare än idag i form av Sveriges och Finlands nordligaste landskap men även i olika lappmarker som Ume-, Lule- eller Torneå lappmark. Dessa är namn som används i den litteratur som uppsatsen använder och för att inte krångla till det kommer även denna uppsats använda dessa namn på områden och platser.

[2] Grape, 1969, förord V

2 Bakgrund och Tidigare forskning

Detta kapitel börjar med en kort historisk bakgrund om relationen mellan samerna och den svenska statsmakten, kyrkan inräknad, denna behandlar framför allt 1500- och 1600-talet. Sedan tar den tidigare forskningen över som behandlar religionsskiftet under 1600- och 1700-talet, den religiösa utbildningen i Sápmi under samma tid och andra relevanta artiklar som behandlar samernas religiositet under den aktuella tiden, den kommer presenteras kronologiskt utefter publicering. Den tidigare forskningen kommer att användas i analysen i den mån det anses relevant.

Den svenska kronan gjorde försök till att breda ut sin makt i norra Norrland redan under 1300-talet. Kolonisationen och intresset för samerna och lappmarkerna började dock inte på allvar förrän under Gustav Vasa under mitten av 1500-talet.[3] Vasa började skatta samerna under 1540-talet, då det förväntades att de skulle betala en så kallad lappskatt som oftast betalades i olika skinn. Under Gustav Vasa och hans söners regeringstid var den svenska kronan väldigt intresserade av att expandera Sverige norröver. När Gustav II Adolf tog över kronan efter sin far flyttades kronans fokus söderöver.[4] Under 1600-talets andra hälft ökade framför allt intresset för malmfynd i Lappmarken och skatten på samerna höjdes. Det är i takt med att man fann malm i fjällen som den svenska missionsverksamheten utökades markant under 1600-talets första hälft. Den utökades under hela 1600-talet och under början av 1700-talet.[5] Under 1600-talets slut straffades många samer för ”avguderi” men endast en ska ha avrättats för det, till skillnad från den häxjakt som drabbade många fler i sydligare delar av riket.[6]

Samer, präster och skolmästare – *Sten Henrysson 1993*

Denna bok är utgiven av Umeå universitet och är en sammanställning av ett trettiotal rapporter och projekt där resultaten av forskningen har blivit denna bok. Henrysson, med hjälp av ett antal kollegor, undersöker ur ett antal perspektiv hur relationen har sett ut mellan samer, präster och utbildningsprojekt i Sápmi. Det som i första hand är relevant för denna uppsats är det första undersökningsområdet som behandlar samernas kristnande och undervisning och det om lappmarkens präster. Henrysson belyser genomgående hur Kyrkan

[3] Lundmark, 1998, 23–25
[4] Lundmark, 1998, 41
[5] Lindmark & Sundström, 2016, 256–60
[6] Lundmark, 1998, 51–53

och staten gjorde många insatser för att öka läskunnigheten men framför allt kunskaper inom kristendomen hos den samiska befolkningen i landet från 1600-talet och ända in i våra dagar.[7] I boken framhäver Henrysson prästernas centrala roll i hela samhället och hur både kyrka och stat var beroende av kunniga präster i sin mission att kristna samerna. De var även viktiga för att sedan utveckla samernas kunskaper inom den kristna tron. Att hitta präster som var villiga att ta tjänst i det karga klimatet, som även skulle kunna behärska det samiska språket var även det en utmaning menar Henrysson.[8] Sammanfattningsvis betonar Henrysson i denna bok just prästernas centrala betydelse för spridandet och utbildningen av kristendomen i övre Norrlands lappmarker och att det sedan 1600-talets början har varit ett stort intresse för både stat och kyrka.[9]

Samer, präster och skolmästare är intressant för uppsatsen för att den fokuserar på prästernas roll i kristnandet av samerna och i samhällena runt om i lappmarkerna, vilket ger bättre förkunskaper om Grapes roll i Enontekis socken och vad som förväntades av honom.

The end of a drum-time

Bok – Håkan Rydving, 1995

Håkan Rydvings avhandling *The end of Drum-time,* den har publicerats i fler utgåvor som bok. Den behandlar religiösa förändringar hos Lule-Samer mellan 1670-talet och 1740-talet. Syftet med avhandlingen enligt Rydving är att han ska undersöka hur processerna i den religiösa förändringen hos samerna i området under perioden 1670–1740-tal såg ut. När de gick från sin inhemska samiska religion till kristendomen.[10]

Rydving undersöker de religiösa förändringarna hos Lule-samerna genom fyra olika vinklar/perspektiv, dessa är:

- Konfrontationer
- Attityder och Argument
- Rituella aspekter
- Sociala aspekter

[7] Henrysson, 1993, Se exempelvis sidorna 9–12 & 43–45
[8] Henrysson, 1993, 85
[9] Henrysson, 1993, 20, & 89
[10] Rydving, 1995, 2

Genom dessa olika perspektiv får Rydving just flera perspektiv och därmed en större förståelse för de processer som den religiösa förändringen innebär. Han vill lyfta fram att studien framför allt är en studie i samisk religion, med fokus på ett litet område och under en kort period. Därav hävdar han att det inte går att komma fram till religiösa förändringar överlag hos samerna via denna studie.[11] Likt de flesta andra böcker och artiklar är Rydvings källor till den aktuella tiden framför allt källor från missionärer och präster. Rydving är även relevant ur ett metodologiskt synsätt, där han diskuterar och problematiserar hur man rent metodologiskt undersöker religiösa förändringar. Han menar att hos världsreligionerna missar man ofta intressanta och relevanta delar. Dessa tas för givet och därmed har de inte beskrivits. Rydving menar även att i studiet av religiösa förändringar från urfolks religioner till exempelvis kristendomen tas oftast bara de kristna delarna av deras nuvarande religionsutövning bort för att visa hur religionen var innan.[12]

Det centrala i Rydvings bok är just att han undersöker olika perspektiv bakom de processer som ledde fram till de religiösa förändringarna hos Lule-samerna. Rydving framhäver att när de flesta samer har konverterat till kristendomen, försvagades de etniska och kulturella ”gränserna” mellan samer och icke-samer.[13]

Sveriges kyrkohistoria, individualismens och upplysningens tid – *Harry Lenhammar*

Detta är det femte bandet i verket *Sveriges kyrkohistoria* och den behandlar seklet mellan 1705 till den nya regeringsformen 1809. Stora delar av boken är framför allt relevant för att förstå hur kyrkan såg ut och utvecklades under denna tid, vilket ger en större förförståelse för den institution som Grape arbetade för och dess relevans. Det är dock två fördjupningsartiklar i boken som är extra relevanta, den första behandlar samfundet Pro fide et Chris1tianismo och det relevanta med detta samfund var att de var starkt drivande i kristnandet och den fortsatta undervisningen inom kristendom hos samerna. Artikeln går igenom samfundet Pro fide et Christianismo, hur de grundades, vad det var och vad de stod för. De intresserade sig för mission mot grupper som inte hade tagit till sig kristendomen och de första åren efter deras grundande 1771 fokuserade de på samemissionen. Den andra artikeln behandlar lappmarken i överhets- och missionsperspektiv, det är denna som är av högst relevans för uppsatsen. I artikeln tar Anderzén upp hur statens och kyrkans intressen i Sápmi sammanföll, vilket ledde

[11] Rydving, 1995, 167
[12] Rydving, 1995, 17–18
[13] Rydving, 1995, 161

till att statens kolonisation skulle ske via ett effektivare missionsarbete av prästerna i området, framför allt ställdes krav på att de skulle undervisa samerna i kristendomen vid deras kringflyttande boplatser.[14] Direktionen över lappmarkernas ecklesiastikverk betonas som central för hur missions och utbildningsprocessen ändras, eftersom så kallade lappskolor startas och fokus hamnar på att sprida den kristna läran via samiska pojkar. Anderzén menar att domkapitlet ansåg i sin strävan efter att öka kristendomskunskaperna hos samerna att lokala präster var de med betydligt mer kunskap om folket och klimatet. Detta gjorde dom till de bäst lämpade att öka kunskaperna hos samerna. Anderzén tar även upp hur direktionen och domkapitlet uppmanade prästerna att rapportera om samernas levnadssätt och olika näringar, även att de skulle undersöka möjligheter för alternativa näringar för den samiska befolkningen än rennäringen.[15]

Bissie – studier i samisk religionshistoria

Bok – Hans Mebius, 2003

Bissie är en bok av Hans Mebius som behandlar den samiska religionen och samisk religionshistoria. Mebius går igenom den samiska mytologin, världsbilden, olika former av ritualer, offerplatser och hur de gick till väga, Nåjdens och trummans centrala del i religionsutövandet. Han går även igenom vilka typer av källor till samisk religion som finns och hur de kan användas. Det centrala temat i boken är att Mebius vill framhäva förändringen i studiet av samisk religion genom historien. Där han börjar med de gamla källorna från tidigmodern tid och hur dessa, ofta missionärer eller präster, porträtterar samerna. Sedan visar han på hur det har förändrats in i modern tid. Samma sak framhäver han med olika delar av den samiska religionen, framför allt nåjden och dennes roll inom den samiska kulturen och religionen. Han menar att i och med det påtvingade religionsskiftet under 1700-talet förlorar med tiden nåjden sin roll som den andlige vägledaren i den samiska kulturen. Men Mebius berättelser om nåjderna har bevarats långt efter religionsskiftet, även in i våran tid.[16]

Även kyrkan har ändrat sin ställning till samisk kultur, från att under tidigmodern tid se mycket av den som hednisk och deras riter som ”avguderi”.[17] Detta har ändrats till ett nytt och mer mänskligt förhållningssätt till samisk kultur och religion från kyrkan menar Mebius.[18]

[14] Lenhammar, 2000, 230
[15] Lenhammar, 2000, 241
[16] Mebius, 2003, 197
[17] Mebius, 2003, 41
[18] Mebius, 2003, 222

"The same nature as the reindeer": Johan Turi's portrayal of Sami knowledge

Artikel – Thomas Dubois, 2011

Dubois tar i denna artikel upp hur den förste samiska författaren, Johan Turi, porträtterar samisk kunskap i sin bok *Muitalus sámiid birra*, som berättar om den samiska kulturen genom olika former av samiska kunskaper. Han presenterar sex olika former av kunskap som han anser sig kunna utröna ur Turis verk. De olika kunskaperna är följande:

- Pragmatisk kunskap
- Empirisk kunskap
- Kunskap som en egenskap som kan ägas, föras vidare eller förloras
- Kunskap som integrativ och holistisk
- Kunskap som Illocutionary*[19]
- Kunskap som estetisk[20]

Dubois ger förklaringar till dessa olika former av kunskaper och hur de ger sig till känna i Turis verk. Detta är en mycket intressant artikel där Dubois vill lyfta fram hur kunskapsbegreppet används på ett komplext vis av Turi och hur han använde sig av det i sin bok för att sprida sin agenda för de samiska folken.[21]

Vad sorts storhet är en "gud"?: Missionärer, religionsvetare och samiska föreställningar

Artikel – Olle Sundström, 2012

I denna artikel diskuterar Sundström hur samisk religion och gudar inom samisk religion har framställts, framför allt av kristna missionärer under 1600- och 1700-talet. Med fokus på hur begreppet ”gud” används av missionärer och av religionsvetare om den samiska religionen och hur det skiljer sig från begreppet inom den lutherska kristendomen.

Sundström lyfter fram en viss prost vid namn Forbus som ett exempel på en missionär och hur han beskrev den samiska religionen. De flesta missionärer var starkt influerade av von Westens tidigare verk.[22] Forbus, von Westen och flera andra missionärer var tydligt tendensiösa i sin agenda, de jämförde den ”hedniska” samiska religionen med klassiska hedniska religioner i Skandinavien och de klassiska religionerna från antikens

[19] *Jag vet ej hur jag ska översätta begreppet? Talakt?
[20] Dubois, 2011, 523–534
[21] Dubois, 2011, 544
[22] Sundström, 2012, 11–12

medelhavsregioner. Sundström menar att 1600- och 1700-talets missionärer beskrev de samiska gudomarna utifrån angreppssätten ”diabolisering” eller som ”paganisering”[23] där paganiseringen menas att man såg på den samiska religionen som en ”hednisk” religion likt många andra och dess avvikande från den egna, normativa religionen. Medan den diaboliska såg denna ”hedniska” religionen som en del av de onda krafterna inom den egna religionen. Sundström tar upp hur begreppet Gud och gudar i missionärernas texter skiljer sig enormt åt. Eftersom när de skriver Gud menar de den ”ende” Guden, medan de såg en kvalitativ skillnad mellan Gud och gudar, gudar även kallade avgudar var något som missionärerna ofta beskrev som djävulens verk menar Sundström.[24] Han avslutar artikeln med att diskutera gudsbegreppet, han menar bland annat att ”Det västerländska gudsbegreppet är mycket komplext och i den meningen oprecist”.[25] Sundströms slutsats är att använda begreppet ”gud” med avstamp i den judisk-kristna traditionen blir problematiskt när man undersöker de samiska religiösa uppfattningarna.

De historiska relationerna mellan samerna och svenska kyrkan band I & II

Antologi – red. Daniel Lindmark & Olle Sundström, 2016

Här under kommer de artiklar ur antologin som jag anser vara mest relevanta för min valda avgränsning. Det finns några artiklar till i antologin som kan komma att bli relevanta för min c-uppsats, men min avgränsning i tidsepok och fokus på just religionsmötet har gjort att det aktuella urvalet är det mest relevanta.

Samiske prester i den svenske kirka i tidlig nytid – *Siv Rasmussen*

Som titeln på kapitlet avslöjar handlar detta kapitel om samiska präster i svenska kyrkan under tidigmodern tid. Framför allt fokuserar Rasmussen på första generationens samiska präster, där båda föräldrarna är samiska. Dessa präster växte upp med samiska som förstaspråk och många av dem i renskötarfamiljer.[26] Rasmussen menar att det var centralt för den Svenska kyrkan under 1600- och 1700-talet att prästerna i lappmarkerna kunde både samiska och ha förståelse för den samiska kulturen. Därav var unga samiska män ideala att utbilda till präster i området.[27] Sedan går hon i artikeln igenom ett antal samiska präster och deras historia. Rasmussen framhäver att många av dessa samiska präster översatte kristen

[23] Sundström, 2012, 15
[24] Sundström, 2012, 16
[25] Sundström, 2012, 19
[26] Lindmark & Sundström, 2016, bd 1, 283
[27] Lindmark & Sundström, 2016, bd 1, 292

litteratur till samiska och att detta var något som de ansåg viktigt.[28] Hon menar även att vissa av dessa präster verkar ha haft det svårt, eftersom de stod i en mellanposition där de var myndighetsutövare, andlig ledare och same i ett eller inte riktigt något av det. Både samiska och icke-samiska präster i lappmarkerna blev även anklagade för att ha hållit gudstjänster berusade menar Rasmussen.[29] Det centrala i denna artikel är i första hand just hur kyrkan effektivt och målmedvetet gjorde allt för att sprida kristendomen bland samerna under 1600- och 1700-talet.

Samisk kyrkohistoria – *Håkan Rydving*

Denna artikel av Rydving är uppdelad i två delar, första delen ger han en kort översikt av de verksamheter som direkt riktade sig mot samerna från kyrkans håll. Detta i alla de skandinaviska länderna. Andra delen tittar Rydving närmare på ett antal samiska kvinnor som varit aktiva i kyrkohistorien.[30] Det är den andra delen av artikeln som är huvuddelen, Rydving menar att de samiska aktörerna ofta blir åsidosatta när man undersöker samisk kyrkohistoria, utan fokus hamnar ofta på de utomstående präster som verkade i Sápmi.[31]

Han ger som nämndes ovan, en kort historisk översikt över hur relationerna mellan samerna och kyrkan var under tidigmodern tid. Sedan berättar Rydving om åtta samiska kvinnor som på något vis var aktiva i den samiska kyrkohistorien, från slutet av 1300-talet ända fram till 1800-talets slut. Rydving framhäver att dessa kvinnor och många andra kvinnor och män har varit en del av och påverkat den samiska kyrkohistorien.[32] Han menar att de var de egentliga huvudpersonerna i den samiska kyrkohistorien och att de bör studeras som det. Det centrala och intressanta i denna artikel är det att Rydving lyfter fram en aspekt som inte har studerats nämnvärt, vilket kan vara något som kan användas i framtiden

Svenska undervisningsinsatser och samiska reaktioner på 1600- och 1700-talet – *Daniel Lindmark*

Denna artikel behandlar kyrkans undervisning i de samiska områdena och de samiska reaktionerna på detta, men även hur man från kyrkan och statsmaktens håll försökte förhindra samer att hålla fast vid sin traditionella tro och dess riter.[33] Lindmark skriver att under slutet

[28] Lindmark & Sundström, 2016, bd 1, 305
[29] Lindmark & Sundström, 2016, bd 1, 307
[30] Lindmark & Sundström, 2016, bd 1, 315
[31] Lindmark & Sundström, 2016, bd 1, 316
[32] Lindmark & Sundström, 2016, bd 1, 332
[33] Lindmark & Sundström, 2016, bd 1, 341

av 1600-talet antog kyrkan att de flesta samer hade blivit kristna, eftersom de både deltog vid gudstjänster och undervisades i kristen lära. Vid tinget i Arjeplog 1682 ska dock de närvarande samerna erkänt sig tillbedja sina ”gamla” gudar och även påpekat att det gjorde samerna i alla lappmarker.[34] Där med började en form av utredning om varför de flesta samer inte var goda kristna och åtgärder för att få dem att bli det. Den egentligt enda åtgärd som man kom fram till för att utrota den samiska religionen var att öka kristendomsundervisningen enligt Lindmark.[35] Från 1600-talets fokus på kollektiv omvändelse av samerna att överge sina gamla traditioner och sin religion blev 1700-talets omvändelser mer individuellt. Ett antal lappskolor startades, där samiska barn tvingades studera och integreras i de kristna normerna, samtidigt som de levde utan sina föräldrar. Lindmark lyfter fram ett exempel på en samisk pojk som gick i lappskola, som gjorde starkt motstånd och hela tiden trotsade sin lärare.[36] Det centrala i denna artikel är att se hur kyrkan tänkte kring den samiska religionen, vad kyrkan ansåg att samerna hade för brister och hur de tänkte och uträttade åtgärder för att utplåna den samiska religionen och därmed få dem att bli goda kristna. Det samiska motståndet är även det givetvis av högsta intresse och relevans.

3 Material och metod

3.1 Urval och avgränsningar

Urvalet av det aktuella materialet i uppsatsen är primärt texter som skrivits av kyrkoherden Erik Grape, publicerade i Kongl. *Vetenskaps Academiens nya handlingar 1803–1804.* Dessa texter är i första hand det material som denna uppsats kommer djupdyka i och analysera. Det finns flertalet liknande texter där präster och kyrkoherdar som var aktiva i lappmarkerna under framför allt 1600- och 1700-talet. Dessa är till mesta del redan grundligt studerade, där av är inte de lika relevanta. Det aktuella materialet har valts delvis på grund av lättillgänglighet och att jag redan är familjär med materialet. Texter av andra präster är oftast redan studerade eller tämligen oåtkomliga. Studier av dessa texter finns i kapitlet tidigare forskning. Valet av ett pass litet material består i att det inte är en jämförande studie och därav inte lika relevant att studera fler texter som redan har analyserats. Därav blir det både mer relevant och intressant att fokusera på en individs texter och analysera dem. Urvalet gjordes

[34] Lindmark & Sundström, 2016, bd 1, 344–345
[35] Lindmark & Sundström, 2016, bd 1, 345–346
[36] Lindmark & Sundström, 2016, bd 1, 360–364

även genom att det aktuella materialet skrevs senare än de flesta av de andra prästernas texter och där igenom inte studerats närmare. Materialet har i skrivande stund inte studerats närmare alls av religionshistoriker, vilket gör det desto mer relevant och intressant.

3.2 Material

Det material som kommer vara det primära källmaterialet för uppsatsens empiriska studie är kyrkoherden Erik Grapes texter som publicerats i fyra på varandra följande kvartal i Kongl. *Vetenskaps Academiens nya handlingar 1803–1804* och har publicerats igen i omtryck av förlaget Tornedalica. Erik Grape var kyrkoherde i Enontekis socken i Torneå lappmark mellan åren 1788–1806.[37] Socknen ligger i nuvarande finska Lappland men var vid tiden, likt stora delar av nuvarande Finland en del av Sverige. Grape var från 1799 korresponderande ledamot av vetenskapsakademien[38] och ansågs vara noggrann och nitisk i både sitt yrke och i sina texter. Han tog även emot flertalet upptäcktsresande och forskare både från Sverige och andra delar av Europa.[39] Grape skriver sina texter i egenskap av kyrkoherde i en svensk skocken och som korresponderande ledamot av vetenskapsakademien. Texterna skrivs med intentionen att publiceras i vetenskapsakademiens handlingar, vilken vänder sig till en tämligen specifik skara läsare. Texterna är inte tänkta att läsas av var man i Sverige utan av en skara som är intresserade av naturvetenskap. Det var vanligt vid denna tid att skrivande präster drog sig för att diskutera och skriva om religion, åtminstone rakt ut, i sina texter. Detta för att det fanns en risk att de då kunde anklagas för att vara pietister eller herrnhutister, och därmed riskerade sitt jobb och rykte. Det är tydligt att Grape skriver sitt arbete med vissa tendenser, tydligast är hans yrke och hans ställning i området, men även hur han framställer sig och sin roll i socken i sina texter när de publiceras i vetenskapsakademiens handlingar. Med detta i åtanke kommer jag att analysera hans texter källkritiskt och med ovan nämnda tendens i bakhuvudet. [40]

Förlaget har när de omtryckt Grapes texter varken ändrat språket eller pagineringen i texten. Detta gör att just pagineringen är tämligen rörig för Grapes texter publicerades i flera kvartals-band. Det är även fördelaktigt att texten på något vis inte är ändrat från

[37] Grape, 1969, förord III–V
[38] För en ingående genomgång av Vetenskapsakademiens tillkomst och Linnés betydelse för de som utbildades till präster i Uppsala (bl.a. Grape) se *Svensk lärdomshistoria – frihetstiden*, 1989, av Sten Lindroth
[39] Grape, 1969, förord V
[40] För vidare läsning av präster i Lappland under 1700-talet, med ett utförligt kommentarmaterial se: Högström, Pehr, *Pehr Högströms Missionsförrättningar och övriga bidrag till samisk kyrkohistoria*, Svenska institutet för missionsforskning, Uppsala, 1990

vetenskapsakademins böcker utan enbart kronologiskt sammanställt i en bok. Detta gör att även denna moderna utgåva av Grapes skrifter kan anses vara originaltexter, språket är i både grammatisk och i sin stavning tämligen föråldrad. När Grapes verk citeras kommer det citeras i sin originalform för att läsaren inte ska behöva lita till författarens tolkning, som det i vissa delar av texten annars kan bli. Detta beslut tas också för att jag anser att texten är så pass förståelig att den tilltänkta läsaren bör kunna läsa citaten utan större svårigheter.

3.3 Metod

I grund och botten är den metod som används i denna uppsats en kvalitativ textanalys, det är dock en för vag beskrivning av min metod. Jag är intresserad av att se och finna mentaliteter och föreställningsvärldar hos författaren till källmaterialet genom att läsa texterna noggrant och där igenom se dessa. Uppsatsen kommer till viss del att, för at få fram dessa mentaliteter, använda en form av idéanalys och ideologikritik. Detta för att se varför författaren utrycker sig som han gör och hur dessa mentaliteter och föreställningsvärldar gör sig till känna i texten. Det centrala inom ideologikritisk analys som kommer brukas i uppsatsen är likt det Bergström och Boréus skriver när de resonerar kring ideologikritikens olika sätt att behandla en text: ”Gemensamt för olika sätt att genomföra ideologikritiska textanalyser är att drag i texten relateras till en omgivande social praktik, ofta dess maktaspekt”[41]. När jag arbetar med materialet är det i första hand en kritisk närläsning av materialet, centrala ord och begrepp kommer noteras och antecknas för att sedan användas i analysen av materialet. Därav är en djupgående läsning där materialet läses flera gånger om för att förstå och finna centrala tankegångar hos författaren som lyser igenom texten. Uppsatsen kommer för att upptäcka mentaliteter i texten använda den ideologikritiska analysen som beskriv i Bergström och Boréus, vilken består av tre steg. Den första, en textanalys av materialet, den andra delen är att förstå och begripliggöra textens latenta del genom att undersöka textens verklighetsperspektiv och det sista steget är att begripliggöra texten utifrån dess kontext, exempelvis institutioner och så vidare.[42]

Jag kommer i närläsningen av materialet även att använda tabeller, för att tydliggöra sorteringen av materialet men även för att underlätta för och ha tydligt stöd i analysen för de presenterade resultaten likt Rennstam resonerar kring materialets ordning och hur det

[41] Bergström & Boréus, 2012, 160
[42] Bergström & Boréus, 161

presenteras.[43] Dessa tabeller fyller en funktion i att få bra förståelse för materialet, men de kommer inte presenteras i uppsatsen.

4 Teoretiska utgångspunkter

De teoretiska utgångspunkter som denna uppsats framför allt bygger sitt resonemang kring och kommer analysera materialet utifrån återfinns i Bruce Lincolns bok *Holy terrors: thinking about religion after September 11.* Nedan presenterade resonemang från Lincoln som är tänkta att appliceras på mitt material i analysen av detsamma. Valet av Lincolns teorier föll på att jag anser dem intresseväckande och därmed intressanta att använda, också för att Lincoln i sina resonemang lyfter fram olika former av gruppindelningar som viktiga delar i olika religiösa spänningar. Dessa anses relevanta för att få fram och förstå mentaliteter och föreställningsvärldar hos Grape, som metodkapitlet behandlar ovan, och genom dessa argumentera för hur de sedan gör sig gällande i hans texter. De teoretiska utgångspunkterna kommer att testas mot materialet men även materialet mot de teoretiska utgångspunkterna, dessa presenteras nedan.

Lincoln presenterar sin religionsdefinition vilken han menar måste vara både flexibel och mångbottnad för att täcka en stor variation av religioner. Följande delar måste finnas för att det ska definieras som en religion enligt Lincoln: En religiös diskurs, vilken inte blir religiös enbart genom sitt innehåll utan även genom dess sanningsanspråk och övermänskliga auktoritet menar Lincoln. Ett antal religiösa praktiker/handlingar som är kopplande till den religiösa diskursen, dessa delas ofta in i ritualer och etiska praktiker. Dessa handlingar är i sig inte religiösa, utan de blir religiösa genom kopplingen till en religiös diskurs. Någon form av gemenskap som bygger en samhörighet på att de inom gemenskapen delar religiös diskurs och till den kopplade handlingar. Denna koppling bidrar starkt till en gemenskap inom gruppen men även tydliga skiljelinjer till individer och grupper utanför den egna gemenskapen genom att de ej följer samma religiösa diskurs och handlingar.[44] Den sista av delarna som utgör Lincolns religionsdefinition är en institution av något slag. Institutionens uppgift enligt Lincoln är att reglera den religiösa diskursen, handlingarna och gemenskapen och bibehålla deras eviga validitet och övermänsklighet. Denna institution kan variera stort i hur den reglerar och hur den är uppbyggd men institutionen innehåller de religiösa ledarna som

[43] Rennstam & Wästerfors, 2015, 88
[44] Lincoln, 2006, 5-7

reglerar de tre ovan nämnda delarna. Lincoln hävdar att de fyra delarna är nödvändiga för att någonting ska anses vara religion. Han påpekar även att i olika religioner kan dessa olika delar ha olika roller, vara kopplade till varandra på olika sätt samt vara olika viktiga och centrala. Han menar även att alla former av makroreligioner har flera mindre enheter inom sig som kan vara uppbyggda på och betona helt olika delar av vad han anser vara delarna i en religion.[45]

Lincoln har även ett resonemang kring dualism inom religiöst rättfärdigade aggressiva expansioner både i nutid och i historien. Han menar att många expanderande projekt (likt Sveriges kulturella och religiösa expansion i Sápmi) bygger sitt agerande på distinktioner mellan ”vi” och ”dem”, vilket gör sig synligt i flertalet olika kontraster som ter sig diskriminerande, exempelvis moraliskt och icke-moraliskt eller modern och primitiv. Lincoln menar att den som använder och brukar en sådan religiös diskurs anser sig förstå och strävar efter att följa guds vilja/den kosmiska ordningen eller åtminstone upprätthålla den enligt den korrekta ordningen.[46] Lincoln betonar dock att ”vi”-gruppen nästan aldrig är så homogen som retoriken vill framställa den, utan att det finns stora differenser inom gruppen som kan leda till problem inom gruppen om det inte behandlas på något vis. Lincolns exempel är hur Bin Laden i sitt tal efter 11 september definierar vissa muslimer som ”hycklare” och dåliga muslimer.[47] Detta resonemang kring vi och dem kommer att vara relevant och lyftas fram i analysen av det aktuella materialet. Eftersom dessa skillnader mellan grupper görs så tydligt i materialet anses det inte särskilt relevant att gör de till uppsatsen huvudfokus, däremot hur skillnaderna mellan grupper görs kommer att vara av intresse. I Resultatet kommer begreppen delvis lyftas fram och diskuteras, därav är det relevant att presentera dem på förhand.

Lincoln diskuterar även kultur, dess viktiga roll som meningsskapande för grupper och vilken central del av kultur, religion som kulturyttring har. Han framhäver etik och estetik som viktiga grundstenar av vad kultur innehåller och genom dessa skapar grupper sina värderingar. Med estetiskt menar Lincoln allt har med ”smak” att göra, vare sig det är praktik eller diskurs. Medan det etiska behandlar allt ”moral”. Varje gång någon agerar genom tal, någon form av beteende eller annan form av kultur är en projektion av det som anses vara det ”goda” eller vackra” i den aktuella kulturen.[48] Han anser dock att kultur har en tredje komponent förutom

[45] Lincoln, 2006, 7–8
[46] Lincoln, 2006, 34
[47] Lincoln, 2006, 35
[48] Lincoln, 2006, 54

estetik och etik, den tredje menar han agerar som en garant för stabilitet inom en grupp, ett samhälle eller en kultur, denna komponent är religion. När något ges en religiös diskurs görs det övermänskligt och kan därmed inte kritiseras av människor, trots att de från början inte är något annat än mänskliga produkter. Denna egenskap av att kunna stabilisera centrala värderingar genom att upphöja dem som övermänskliga är en stor anledning till att religion har varit en central del av de flesta, om inte alla, kända mänskliga kulturer.[49]

Ytterligare skriver Lincoln om maximalistiska och minimalistiska kulturer, dessa kan ses som binära oppositioner enligt Lincoln. Maximalisktisk kultur utgår från grunden i religionen, den genomsyrar hela kulturen, religionen agerar samhällets stabilisator och den styr ordningen. Minimalistisk kultur styrs helt och hållet av marknaden menar Lincoln. Ekonomin och marknaden är kulturens centra medans religionen hålls enbart till den privata sfären.[50]

Lincoln har även flera intressanta tabeller och resonemang kring hur olika grupper argumenterar och använder religiös diskurs för att legitimera sig och sin grupp i samtiden och framtiden.[51] Dessa tabeller och de begrepp och resonemang som presenterats ovan kommer att vara de utgångspunkter som denna uppsats använder för att söka efter relevant resonemang i materialet som sedan analyseras utefter Lincolns resonemang.

[49] Lincoln, 2006, 56
[50] Lincoln, 2006, 59–60
[51] Se exempelvis Lincoln, 2006, s.69–70

6 Empirisk huvudstudie

Nedan presenteras det i materialet som är relevant och av intresse för uppsatsen och i viss mån kommer det diskuteras.

Enligt Grape bor det i hans socken 890 personer, varav 324 är nybyggare/finnar och 566 samer.[52] Han skriver även att finska talas överallt och att samiska förstås nästan allmänt och talas av de flesta.[53] Denna del av uppsatsen är uppdelad i ett antal teman som knyter an till frågeställningarna. Flertalet av de olika stycken, citat och kapitel som presenteras i denna del av uppsatsen skulle kunna placeras i flera av de olika underkapitlen. Om nästan inte de flesta men jag har valt att placera dem i det tema som stycket framför allt behandlar.

6.1 Det religiösa livet hos samerna & Deras religionsutövning

Grape skriver i sitt kapitel som behandlar socken och dess invånare i allmänhet följande: ”Utvärtes tuckt och ärbarhet tyckas någorlunda aktning”[54] Där har han även en fotnot där han talar om för läsaren att sedan 1750 har det fötts 13 barn utanför äktenskap och att folk i socknen sällan pliktas för otidigt sänglag. Vilket betyder att man har haft sex innan äktenskapet, detta citat gäller både för samer och nybyggarna. Han menar även att både samer och finnar i allmänhet lever rätt och att de även biktar sig när de behöver, exempelvis om konflikter uppstått, men han tror att de tänker på hämnd om inte försoning sker.[55]

Vid gudstjänster och andra kyrkliga tillställningar används enbart finskan. Grape berättar att man på befallning skulle införa kristna läroböcker på samiska, men att dessa böcker är skrivna på en samiska som inte samerna i socknen förstod och att de inte ville lära sig denna. Detta ledde till enligt Grape att församlingen skrev 1751 till ecklesiastiks direktionen och bad om att få behålla finska som det religiösa språket i socken.[56] De läroböcker som fanns vid tiden var skrivna på sydsamiska, vilket skiljer sig markant från den nordsamiska som talas i Torne Lappmark.

Grape beklagar sig starkt över hur församlingen hanterar kyrkosången under gudstjänster, han skriver:

[52] Grape, 1969, 202
[53] Grape,1969, 263
[54] Grape, 1969, 204
[55] Grape, 1969, 204
[56] Grape, 1969, 221

> Kyrko-Sången kan icke vara intagande, då visst icke 10 finnas i hela Församlingne som förstå sig på någon enda melodie, om ock Klockare funnes som rätt kunde börja Psalmerna.Hvar och en sjunger således efter egen melodie som icke annt kan än vara obehagligt för en ovan i synnerhet då den som mäst kan ropa tyckes ock kunna bäst sjunga[57]

Detta citat är intressant, att Grape för det första beklagar sig över att hans församlingsmedlemmar inte kan sjunga, men också för att han hintar att en klockare bör anställas. Han skriver om kyrkotouren och går in på hur kyrkoplikten ser ut för socknens invånare. Hur ofta de behövde gå i kyrkan stod i relation till hur många mil till kyrkan de hade. I de mest avlägsna byarna sköttes gudstjänsterna hemma, där man hade predikan och höll bön eftersom det var för långt till kyrkan. Samerna hade dock ingen Kyrko-tour, men Grape går inte in på vad det innebär mer än att de inte har någon. Grape skriver även om husförhör och att dessa sker två gånger per år per hushåll, en gång på sommaren och en på vintern. Samerna har dock endast husförhör på vintern där de i en hel sameby kallas till kyrkan samtidigt för förhör.[58] Detta antagligen på grund av att de samer som levde på rennäring var uppe i fjällen eller i Norge sommartid.

De flesta av samerna äger kyrkstugor dock tillsammans med flera andra, en del äger även bodar på Kyrkovallen där de förvarar sina helgdagskläder tillsammans med torkat renkött och fisk, skriver Grape.[59] Kan man se detta som att samerna går in i rollen som goda kristna medborgare när de kommer till kyrkan, men även lämnar det där?

Grape skriver i ett underkapitel till kapitlet om Lappar om samernas nomadiska sätt att leva, där han uttrycker en oro för deras religiösa liv under sommaren i Norge, eller snarare bristen på deras religiösa liv. Han skriver att de flesta samiska hushåll flyttar under våren från kyrko-bygden, över fjällen med sina renar till Norge. Grape skriver angående samernas religiösa liv under tiden i Norge:

> Kanske ock en del under hela den tiden hvarken sett Kyrka eller Präst. Att det vilda uti deras lefnad och seder äfven härigenom underhålles och befrämjas, behöfver jag icke nämna. Barnen återkomma åtminstone icke sällan såsom fullväxte hedningar.[60]

[57] Grape, 1969, 221
[58] Grape, 1969, 222
[59] Grape, 1969, 277
[60] Grape, 1969, 286–87

Grape uttrycker i citatet en oro för att samerna under sitt sommarboende i Norge inte besöker varken kyrka eller präst och därmed inte är aktiva i det kristna livet och den kristna gemenskapen, vilken han som deras kyrkoherde är ansvarig för. Grape menar även att det aldrig kommer gå att med ”välment artighet” hålla samerna till en bostad och därmed få dem att regelbundet gå på gudstjänst och följa andra seder likt rikets andra undersåtar, så länge samerna i första hand lever av rennäringen.[61] Detta anser Grape för att som han skriver:

> …samt ändteligen att så väl han [samerna] sjelf som hans hjord har ett medfödt, samt igenom förfäders bruk och långlig vana stadgadt flytt- och fjäll-lynne, som åtminstone behöfer längre tid om det skall kunna omskapas.[62]

De ovan nämnda tankar hos Grape och citatet ovan ger en bild av hur han ansåg att kyrkan och statsmakten kan få samerna att bli lika fogliga som resterande undersåtar. Det visar även vad han ansåg var de primära orsakerna till att det inte redan var så.

Grape skriver om samernas seder och menar att de behöver förbättring, likt både deras klädedräkter och sätt att leva, eftersom det är föråldrat. Han skriver även att de flesta samer är någorlunda ordentliga i och runt deras kyrk- och nattvardsgång och så längde de är nära kyrkan, men att de bara några timmar efter de tagit nattvarden kan hittas överförfriskade och att de har en stark dragning till brännvinet. Sedan skriver han en intressant mening:

> …flere, äfven af dem som som icke förstå Norrska, hafva ock för sed att sommartiden communicera [ta nattvarden] i Norrige; men hvarken det ena eller andra torde alltid ske utan inbillning om gagn däraf ex opere operato.[63]

Citatet är intressant i och med att det till vis del motsäger vad Grape i ovan stycke befarar när han berättar om samernas flytt över till Norge under sommartiden. Han hävdar att de varken ser kyrka eller präst när de är i Norge men här menar han att många, till och med de som inte förstår norska, tar nattvarden under tiden de är i Norge. Även om han anser att det oftast inte är lönt.

I samma underkapitel menar han även att samerna ofta begår sabbatsbrott, framför allt under sina sommarvistelser i Norge, han hävdar att de då inte gör någon skillnad på vardag och helgdag då de på helgdagar ägnar sig åt kortspel och andra oordentligheter som han skriver.

---

[61] Grape, 1969, 287
[62] Grape, 1969, 288
[63] Grape, 1969, 4

Grape hävdar också att svordomar och Guds namn missbrukas och att detta är det första barnen lär sig av sina föräldrar.[64]

Grape berättar i ett underkapitel om samernas trolldom och vidskeplighet och där hävdar han att gamla trolldomar anses av de flesta samerna för syndiga och skamliga numera. Han har ett eget kapitel till vidskepelser i socknen som gäller både samer och finnar men i det aktuella kapitlet behandlar han enbart en av de allmännaste. Han skriver att förtroendet för kyrkan och dess hjälp i alla former av motgångar är allmänt och stort, därav är det i första hand kyrkan som även samerna vänder sig till om de drabbats av sjukdom etcetera. Han skriver följande:

> Kyrkans hjelp i allahanda nöd och motgång, är så allmänt och stort, att det första vid sådana tillfällen gemenligen är att, med vilkor af hjelp, lofva någon gåfva till Kyrkan, hvilket löfte äfven den kargaste och fräckaste icke vågar bryta, öfertygad derom att något värre, i sådan händelse, skulle vederfaras honom.[65]

Grape lyfter här fram ett tydligt exempel på hur kristendomen har blivit en central del även för samernas vidskepligheter, men även att deras tro på kyrkan är stark. Han skriver även ett intressant stycke om samiska offerplatser:

> Att desse Lappars fordna offer–ställen icke alltid varit vid stora stenar, utan ock vid bergs-fötter, samt vid träsk- och elfs-stränder, där inga sådana stenar funnits, vet man ännu omtala, det visa ock de högar af förmultnade rens-horn, som ännu kunna ses vid Russa, […] och på flera andra ställen.[66]

Här visar Grape kunskaper om sejtar och att de inte bara var vid stora stenar, vilket troligen var vad många av vetenskapsakademiens läsare trodde eftersom han påpekar detta. Formuleringen gör det också lite oklart om dessa offerplatser kanske kan vara i bruk fortfarande, eftersom man finner offrade renhorn vid många platser.

Grape poängterar när han skriver om de samiska bröllopen och barns-öl,[67] vilken stor roll brännvinet och alkoholen har vid samiska högtider och ceremonier. Han menar även att när ett frieri sker, är det viktigt för den framtida brudgummen att ha med sig brännvin när han ber en far om dotterns hand, gör han detta så blir svaret nästan alltid ja.[68]

---

[64] Grape, 1969, 6
[65] Grape, 1969, 7
[66] Grape, 1969, 7–8
[67] En form av dop fest, kan även liknas vid grav-öl fast vid dop.
[68] Grape, 1969, 9–11

6.2 Religiös utbildning och undervisning

Grape skriver om att en kateket fram till 1792 åkte mellan de olika samebyarna och undervisade, men att det då vanligtvis enbart var 2–3 barn åt gången som han undervisade. Han menar att detta inte var en fullgod undervisning då kateketen och barnen satt i samernas trånga kåtor. Det fanns andra saker för barnen att bli distraherade av och att föräldrarna var motvilliga till att stå för kateketens kosthåll. Men efter 1792 håller kateketen till vid kyrkbyn och kan då vintertid undervisa omkring 20 barn årligen. Han skriver om denna ändring med positiva ordalag

> … där så väl Pastor kan hafva jämn uppsigt öfver Wederbörandes flit å ömsesidor som ock flere barn på en gång kunna hållas i Schola, samt flere föräldrar sådelse taga gemensam del i Catachetens underhåll.[69]

Dessa tankar som syns i citatet är ett tecken på en tydlig strategi från kyrkan och statsmakten att utbilda samiska barn för att genom dem sprida kristendomskunskaper hos de vuxna i deras sameby.

Grape skriver även att samerna anser det onödigt att låta sina barn börja läsa innan de är 10–12 år gamla och att eftersom de inte förstår innebörden av begreppen så går läsningen långsamt och trögt. Han menar att deras läskunskaper och förståelse för begreppen i texterna beror på deras svaga, om inte obefintliga kunskaper i språket de läser eftersom det sällan talas finska bland samerna. I samma stycke beklagar han sig över att kristendomskunskaperna är dåliga, han skriver ”Christendoms Kunskapen är i allmänhet svag, dock något bättre hos Nybyggare och i Lainiovuoma Lapp–by, hvilka Lappar äfven tala den rensate Finnskan”.[70] Därmed framhäver han att språket är en stor faktor till att den religiösa kunskapen är svag hos framför allt samerna. Hade den varit bättre om det fanns läroböcker på nordsamiska vid tiden?

6.3 Oppositioner mellan samer och finnar

Grape skriver i kapitlet om lynne och seder hos befolkningen att de har både sina vackra och fula sidor, samtidigt som att dessa skiljer sig mellan de två som han kallar det ”nationerna”. Han menar att temperamentet skiljer sig mellan finnar och samer, han beskriver nybyggarnas temperament som ”phlegmatiskt” vilket kan beskrivas som trög eller sävlig. Medan han

[69] Grape, 1969, 223
[70] Grape, 1969, 223–24

beskriver samernas temperament som ”sanguiniskt” som betyder gladlynt eller sorglös. Han utvecklar sitt påstående om både samernas och Nybyggarnas temperament följande:

> De förras alfvarsamhet är icke sällan förenad med tröghet och mindre drift, samt ovilja att lära mera än hvad de redan tyckas kunna, äfensom de sednares muntra pratsamhet ofta öfergår till lättsinnighet. Gammal vana och förfäders bruk äro bägge blindt tillgifne: bevis deremot gälla intet; exempel måste af dem ses.[71]

Detta stycke behandlar både Grapes syn på lynne hos folk men framför allt är det ett tydligt exempel på hur han uttrycker och skapar skillnader mellan samer och finnar. På samma sida menar Grape att en och annan finne kallas nykterist medan de flesta samer har en stor svaghet för brännvinet.[72] Även det en hint om skillnader mellan dem.

”Medlidande och hjelpsamhet träffas snarare ibland Lappar.”[73] är en intressant mening där Grape åter igen betonar skillnader mellan de olika folken men i detta fall lyfter han fram något positivt hos den samiska befolkningen snarare än hos nybyggarna.

När Grape berättar om sjukdomar och huskurer skriver han om att knappt 1 av 10 samer har haft kopporna, men att de flesta av dem som drabbas av sjukdomen även dör av den. [74] Därav menar han att de alltid håller sig undan om någon har drabbats av smittkoppor, även om det är en närstående. Han menar även att den finska delen av befolkningen tror på ett bestämt öde och därmed inte har förtroende för mediciner, medan samerna tar mediciner när de kan få tag på det.[75]

I sitt kapitel om Nybyggare beklagar Grape sig i början av kapitlet över Nybyggarnas/finnarnas dåliga lantbruk och hur de prioriterar att leva på fiske istället. Här kommer hans utbildning till inte bara präst utan som naturvetare fram,[76] i sin beklagan över att många har fiske som huvudnäring skriver han även ”Andra välja den för det allmänna nästan lika litet gagnade Lapplefnaden, såsom makligare än Lantbruket”.[77] Det som är relevant här är både hans förakt mot den finska befolkningens kunskaper inom jordbruk men

[71] Grape, 1969, "203–04
[72] Grape, 1969,204
[73] Grape, 1969, 204
[74] Smittkoppor var en sjukdom som framför allt drabbade samerna hårt under 1700-talet.
[75] Grape, 1969, 206–7
[76] Koppla till stycke om hur prästerna i Uppsala utbildades till kunniga inom lantbruk
[77] Grape, 1969, 259–60

framför allt är det tydligt hur han såg på sättet som samerna levde på och att det var väldigt fel av nybyggarna att ta efter deras levnadssätt.

Grape har ett intressant stycke i sitt kapitel om samerna eller som han döpt kapitlet ”Cap 4. om Lappar”, i det aktuella stycket behandlar Grape samernas kunskaper inom vetenskap och då främst naturvetenskap. Han skriver följande: ”Wetenenskaperna sträcka sig icke utom Catcheten och Psalm-Boken. Flere äro dock försedde äfven med andre andlige böcker, samt en och annan med bibel.”[78] Stycket är intressant för att han inte tar upp kunskaper och kännedom inom vetenskaper hos finnarna och inte heller vad de har för andliga böcker. Han skriver även intressant ”satsen om jordens gång skulle ofelbart de fläste anse för ett kätteri, om de icke sjelfve kunde övertygas derom.”[79] I slutet av citatet har Grape även en fotnot som också är av stort intresse för uppsatsen också den lyder följande:

> En af de förständigare Gubbar i orten tilsporde mig för flere år sedan härom. Sedan jag med flit gifit honom ett tvetydigt svar, afgjorde han sjelf saken fågande: att jorden skall gå och solen skall stå, det kan jag aldrig tro: det står tydligt i Psalm-boken: Solen går nu åter neder. En naturkunnig skulle förmodligen utan svårighet upplöst detta inkast; Jag ansåg dock för rådligare att icke ens göra försök till att betaga den klyftige opponenten denna sin fromma övertygelse[80]

Ovanstående citat ger både uttryck för hur Grape såg på den samiska befolkningen i socknen men också hur han såg på sig själv. Jag läser in ett mått av självgodhet och en stark tro på sina egna kunskaper. De tre ovan citaten ger en bild av hur Grape ser på samerna, framför allt i skenet av att han inte diskuterar någonting liknande i sitt kapitel om nybyggarna. Detta stycke kan placeras i alla kategorierna men jag valde oppositioner mellan samer och finnar eftersom Grape inte skriver någonting liknande om nybyggarna men har målande berättelser om samernas vetenskapsförståelse och att de blint tror på det som står skrivet i psalmboken.

6.4 Vidskepelser och seder

Grape skriver att de flesta anser att djävulen är upphovet till all det onda, att det inte finns någon i socknen som är mästare i konsten att trolla, men att några försöker och vill ha det anseendet, han menar även på att alla tror på och fruktar dessa trollkarlar.[81]

[78] Grape, 1969, 280
[79] Grape, 1969, 281
[80] Grape, 1969, 281
[81] Grape, 1969, 205

Grape ägnar ett kapitel helt åt vidskepelser i socknen, detta är dock tyvärr inte beskrivande eller målande, utan han staplar mestadels upp kända vidskepelser och i vissa fall hur dessa motverkas, detta mycket kortfattat. Det intressanta i detta kapitel är inledningen, där Grape skriver följande:

> Nybyggare i denna Sokn äro icke mindre vidskeppelige än Lapparne. De flästa af nedannämnda gycklerier äro gemensamma för dem bägge. Med skäl förmodar man dock, att de numera af strörre delen skola anses med föragt.[82]

Vissa av vidskepelserna behandlar trolldom, djävulen och kyrkans goda kraft, medan andra mer eller mindre kan beskrivas som huskurer för åkommor, ohyra och problem.

7 Analys

7.1 Frågeställning 1 – Hur ser Grape på samernas religiösa liv och deras religionsutövning?

I det stora hela ser Grape på och presenterar i sitt verk samerna som ett annorlunda folk än den resterande befolkningen i området och därmed lyfter han fram olika saker hos samerna som både han själv och vad han anser vetenskapsakademiens läsare vill veta om samerna. Samernas religiösa liv är ett återkommande inslag i Grapes texter och nedan kommer detta att presenteras och analyseras.

Grape skriver redan tidigt i sina texter att både nybyggarna och samerna i socknen i allmänhet lever enigt och att de båda även håller på kyskhet och ärbarhet och därmed har det inte fötts många barn utanför äktenskapet. Detta är bland det första Grape berättar om samerna, förutom hur många av dem det bor i socknen. Därav bör han anse att det är något viktigt att berätta för läsarna att folket i hans socken i allmänhet lever rätt enligt de lagar och regler som de förväntades följa. Därför tar Grape upp notisen med att enbart 13 barn har fötts utanför äktenskapet sen 1750 i socknen.[83] Det blir för Grape och läsaren ett exempel på att socknens invånare i allmänhet lever rättrådigt. Detta blir även ett exempel på vad Lincoln kallar religiösa handlingar, dessa menar Lincoln ofta är ritualer eller etiska handlingar, dessa etiska handlingar är fysiska manifestationer av den religiösa diskursen menar Lincoln. Han anser även att speciellt etisk och etiska handlingar ofta är just konkreta handlingar och beteenden

[82] Grape, 1969, 81–82
[83] Grape, 1969, 204

utförda av och mot specifika personer.[84] I detta fall är dessa etiska handlingar att vänta med sex tills äktenskapet, vilket är en tradition inom kristendomen, det står i bibeln och de specifika personerna är just ogifta män och kvinnor. Man kan tolka detta som att Grape vill framhäva att befolkningen, både nybyggarna och samerna, i socknen i allmänhet är goda kristna och att de följer de etiska regler som till viss det håller ihop en religiös gemenskap. Nedan kommer några exempel lyftas fram där Grape lyfter fram när samerna inte följer de religiösa handlingar som förväntas av dem som kristna undersåtar.

Framför allt ett stycke i Grapes text intresserade mig, detta var ett stycke där han kommer fram till en lösning på hur samerna skulle kunna bli som alla andra undersåtar i riket. Han identifierar rennäringen och med den deras nomadiska levnadssätt som grunden till att de inte är just lika goda kristna undersåtar. Han menade att om man som han skrev med ”välment artighet” håller samerna till en fast bostad, ser till att rennäringen inte är deras huvudnäring och få dem att regelbundet gå på gudstjänster och delta i alla året seder skulle de bli likt rikets andra undersåtar.[85] Denna ”lösning” som Grape presenterar är ett tydligt och tämligen hårt steg i kyrkan och statens vilja vid tiden att mer eller mindre utplåna samernas särart som kulturell grupp och få dem till en total integration, vilket är mer eller mindre omöjligt. Grape menade även att samerna inte acklimatiserade sig till det kristna livet på grund av att de var motvilliga till att skicka sina barn för skolning i kristendomskunskaper.[86] I Rydvings avhandling visar han att dessa tankar som Grape hade om samernas nomadiska liv inte var exklusivt för honom, utan att flera andra mer framstående Lappmarkspräster och högt uppsatta inom kyrkan även de ansåg att samernas nomadiska sätt att leva och deras motvilja att låta sina barn få undervisning i kristendomen, detta drygt 50 år innan Grapes texter.[87] Grapes syn på samerna och deras religiositet behandlar deras religiositet som kristna och inte hur det såg ut när samerna följde sin egna religion men utav ovan nämnda syn på deras religiositet menar jag att Grape mer såg samerna som paganistiska. Där deras gamla religion var en av flertalet hedniska religioner och inte en avart av kristendomen, som Sundström resonerar kring i sin artikel.[88]

Lincolns resonemang och idéer om maximalistisk och minimalistisk världsbild och synen på vad som genomsyrar en kultur går att i modifierad form ses i Grapes text, där Grape

[84] Lincoln, 2006, 6 & 54
[85] Grape, 1969, 287
[86] Grape, 1969, 223–24
[87] Rydving, 1995, 73
[88] Sundström, 2012, 15

representerar maximalistisk, och samerna minimalistisk.[89] Det är inte en klockren koppling eftersom Grape inte bara är en troende präst och tillhör både den religiösa gemenskapen men framför allt är den religiösa eliten o socknen, utan han är även en man som tror på vetenskapen och till stor del borde ha setts som en modern man för både sin tid och plats. Jämförelsen haltar även en del när det gäller samerna, ett argument mot kristendomen som lyfts fram i tidigare forskning är att samernas gamla gudar hjälpte dem att hålla sig och sina renar friska och starka och att det därmed var oekonomiskt att gå över till kristendomen.[90] Samernas liv genomsyrades helt av den samiska religionen innan deras religionsskifte men den ovan nämnda argumentationen skedde över hundra år innan Grape skrev sina texter och vid tiden han skrev de aktuella texterna ska den samiska religionen vart mer eller mindre utdöd i området. Där med bör man kunna ha överseende med den aspekten, samerna ses framför allt som minimalistiska i Grapes texter och därmed av Grape och inte i annan forskning eller i uppsatsen. Kopplingen är därmed i första hand relevant utifrån Grapes syn på samerna och deras religiösa liv. Han visar genom texterna hur samerna agerar kristna men det finns en underton av att han inte anser dem som lika troende som han själv eller finnarna. Han skriver bland annat även att samerna enbart kan bli goda kristna undersåtar om de blir bofasta vid en bostad och att de därmed slutar att ha rennäringen som sin huvudnäring. Att Lincoln menar att en minimalistisk världsbild och kultur styrs i grunden av kapitalism och dess marknad och är aktuell på framför allt 1900-talet och framåt.[91] Detta stämmer inte överens med samernas kultur och levnadssätt men om man skulle anpassa resonemanget och byta ut just kapitalismen mot renen och rennäringen. Att det är som styr kulturen blir det en mer relevant koppling. Grape som den religiösa eliten i området ser på världen ur ett maximalistiskt synsätt och han ser samerna som om de levde utefter en (anpassad) minimalistisk kultur och synsätt. Det framgår inte i texterna om han skulle se dem som ett hot mot sitt sätt att se på världen, men det var trots allt så att Grape tillhörde den religiösa majoriteten och att i Sápmi vid tiden rådde en from av religiös hegemoni i området. Ett annat exempel ur Lincolns bok som kan liknas vid hur Grape såg på samerna och deras religiösa liv är Lincolns berättelse om Qutb och hur han såg på amerikanska samhället när han gjorde ett besök där. Han ansåg att religionen skulle genomsyra all aktivitet i samhället, därav hade han en maximalistisk syn på kulturen Medan han ansåg att amerikanerna enbart brydde sig om och var engagerade i sin religion när de var i kyrkan och att de vid andra tider inte la någon

[89] Lincoln, 2006, 59
[90] Rydving, 1995, 85–87
[91] Lincoln, 2006, 59–60

större vikt vid att leva som de borde.[92] Detta kan liknas vid hur Grape skriver om att många samer går på nattvarden när de är i Norge men att vissa inte förstår norska och att de inte tar sakramentet på allvar. Han skriver även om hur samerna sköter sig i kyrkan men bara timmar efter de tagit nattvarden är de fulla och därmed inte lever som de bör, eller hur de tar äktenskapet och änketiden för lättsamt.[93]

De samiska kunskaper som Turi beskriver som centrala i den samiska kulturen enligt Dubois kan jag enbart skönja i Grapes texter när han pratar om samerna och han gör inte några anspråk på dessa kunskaper själv. I sitt resonemang kring hur Grape ansåg att samerna skulle bli lika fogliga som resterande medborgare, resonerar han att samerna följer sina förfäders bruk och långvarig vana och att det är därför de inte redan blivit goda medborgare.[94] Här ger Grape ett exempel på vad som skulle kunna ses som kunskap som en ägodel som kan ärvas eller försvinna, likt hur Dubois menar att Turi framhäver i sina texter.[95]

I grunden anser jag att Grape ser samerna som en annan grupp och till viss del inte tillhör den religiösa gemenskap som finnarna och svenskarna i andra delar av Sverige, han ser dem som kristna men inte ”lika mycket” kristna som de andra, eftersom han vid flera tillfällen i sina texter lyfter fram hur de går i kyrkan och sköter sig men sedan inte tar åt sig av budskapen som predikas under gudstjänster och nattvarden. Han beskriver om dem som annorlunda, vilket de även var, framför allt för vetenskapsakademiens handlingars läsare nere i Stockholm. Grapes texter skrivs ur en kontext där han som utbildad präst och vetenskapsman är en av få bildade människor i området. Detta ger Grape en maktaspekt gentemot de han skriver om men även mot sina läsare som till stor del lever och verkar nere i Stockholm. Denna maktaspekt som gör sig synlig i Grapes texter gäller både för honom som författare men också för att han är representant för kyrkan och statsmakten. Det är i denna kontext som han författade sina texter.

7.2 Frågeställning 2 – Varför var kristendomsundervisningen central för Grape?

Kristendomsundervisningen var ett viktigt verktyg för kyrkan i deras mission att sprida kristendomen och senare en djupare kristen förståelse bland samerna. De ansåg att om de

[92] Lincoln, 2006, 4
[93] Grape, 1969, 286–87 & 9
[94] Grape, 1969, 288
[95] Dubois, 2011, 523–534

undervisade samiska barn skulle de sedan sprida vad de lärt sig till sina föräldrar och andra i sin närhet och sameby. Därav var Grape intresserad av kristendomsundervisningen och kunskaperna därom, framför allt hos samerna men även hos finnarna, just för han var en central del av denna strategi i sitt lokalområde. Han var ansvarig för att kateketen skulle lära barnen rätt. Han visar upprepade gånger genom sina texter hur han såg på samerna och deras kristendomskunskaper, som han ansåg vara alldeles för låga. Därför visar han med nöje och stolthet hur de i hans socken hade förändrat utbildningsupplägget 1792, från att en kateket åkte runt bland samebyarna och undervisade 2–4 barn åt gången i några veckor fick barnen komma till kyrkbyn för att undervisas där. Grape menar att detta ökade antalet barn som fick kristendomsundervisning från 2–4 till cirka 20 stycken.[96] Anderzén skriver i *Svensk Kyrkohistoria* att man vid upptäckten att kyrkogången var dålig bland samer i lappmarkerna började med att skicka ut präster och kateketer att undervisa i samebyar från 1738. Han menar även att läskunnigheten ökade under 1700-talet och att de flesta samer vid sekelskiftet 1800 kunde läsa Luthers kateket utantill.[97] Vilket Grape också berättar om, dock menar Grape att de samiska barnen inte förstår vad de läser för att de knappt kan finska. Detta är även något som Rydving tar upp i sin artikel ur antologin *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: en vetenskaplig antologi*.[98] Grape beklagar sig även över att de samiska föräldrarna inte gärna släppte iväg sina barn att få undervisning innan de var 10–12 år gamla och att de samiska barnen hade svårt att läsa ur Luthers kateket och de andra böcker de använde i undervisningen, för att de knappt förstod finskan de läste på, därav var de tvungna att memorera allt.[99] Grape skriver tidigt i sina texter hur finskan är det språk som används vid gudstjänster och andra ministrala angelägenheter. Han skriver att man ifrån högsta befallning skulle införa samiska läroböcker i kristendomskunskaper men att socknens samer var så pass emot dessa böcker att de formellt bad om att få behålla finskan som det religiösa språket i socknen till Lappmarks direktionen. Detta enligt Grape för att samerna inte ville lära sig den samiska dialekten som böckerna var skrivna på.[100] Anderzén tar upp just detta i sin artikel i *Svensk Kyrkohistoria*, hur Kyrkan i Sverige beslutade att trycka bibeln och andra viktiga böcker på samiska för att samerna skulle lära sig mer om kristendomen och därmed utveckla sin tro. Den samiskan som dessa böcker trycktes på var en blandning av sydsamiska dialekter,

[96] Grape, 1969, 223
[97] Lenhammar, 2000, 230 & 236
[98] Rydving, red. Lindmark & Sundström, 2016, 321
[99] Grape, 1969, 222–23
[100] Grape, 1969, 221

vilket ska ha gjort att många sydsamer kunde förstå texten trots att ingen talade denna typ av samiska. De samer som talade nordsamiska som i Enontekis i Torne Lappmark hade mycket svårt att förstå dessa nya böcker.[101] Det är därför samerna i Grapes församling hellre läste på finska än den sydsamiska skriften.

Han tar även upp samernas nomadiska sätt att leva som en orsak till att både de samiska barnen och vuxna varken har goda kunskaper inom kristendom eller finska. Alla dessa olika resonemang som Grape har visar Rydving i sin avhandling att det fanns flera centrala präster i lappmarkerna innan Grape som hade samma åsikter och teorier om varför den samiska befolkningen inte hade tillräckliga kristendomskunskaper.[102] Lindmark har i ett kapitel ur samma antologi, ett stycke som handlar om en präst och läromästare vid namn Theophilus Gran och hans omvändelse av en samisk ung man på 1760-talet. Lindmark menar att Gran såg på denna individuella omvändelse som absolut nödvändig, där utbildning och ökade kunskaper inom kristendomen var sättet att omvända denna och alla andra samer.[103] Jag anser att Grapes tankar om utbildningen och samernas kunskaper inom kristendomen tyder på att han och Gran delade dessa åsikter.

Där med var kristendomsundervisningen central för Grape för att det var en del av hans ansvarsområde som kyrkoherde i socknen. Vilka idéer och strömningar som behandlat samernas utbildning innan Grape har påverkat hans åsikter, han kommer inte med några nya eller egna lösningar eller resonemang.

7.3 Frågeställning 3 – Varför gör Grape en uppdelning mellan samer och finnar?

Att Grape i sina texter skiljer samerna och finnarna åt som två olika folk med olika kulturer är tämligen tydligt och vanligt för tiden men varför han gör detta är vad frågeställningen ska försöka svara på och detta med hjälp av Lincolns resonemang kring kultur och grupper.

Grape gör det tidigt klart för sina läsare att samer och finnar är två helt olika folk som skiljer sig markant åt, även om det finns likheter också. Han skriver om att de två nationerna (samer och finnar eller nybyggare) har olika temperament, där han beskriver den finska delen av befolkningen som tröga och sävliga medan samerna beskrivs som gladlynta och sorglösa.[104]

[101] Lenhammar, 2000, 237–39
[102] Rydving, 1995, 73
[103] Lindmark, red. Lindmark & Sundström, 2016, 363–64
[104] Grape, 1969, 203

Redan här gör Grape det klart för läsaren att det inte bara är sättet att leva och de synliga skillnaderna i kulturella markörer som exempelvis klädedräkten som skiljer dem åt utan att de även skiljer sig åt i hur de beter sig och vad de har för temperament.

Grape skriver en intressant mening lite i förbifarten när han går igenom lynne och seder i socknen, den lyder följande: ”Medlidande och hjelpsamhet träffas snarare ibland Lappar.”.[105] Citatet tas även upp i resultatet men det är av intresse just för att det är en av få gånger han framhäver en positiv egenskap hos den samiska befolkningen där han också gör en poäng av att den finska delen av befolkningen inte besitter denna egenskap. Det är även intressant att Grape skriver den lite i förbifarten, han skriver inte någonting kring detta påstående varken innan eller efter citatet ovan, utan den kommer mitt i texten. Han tar även upp en skillnad mellan dem när han berättar om sjukdomar och huskurer, att den finska delen av befolkningen tror på ett bestämt öde och därmed inte har något starkt förtroende för mediciner, medan samerna tar det så fort de får en möjlighet enligt Grape.[106] Här visar Grape på en markant och intressant skillnad mellan samerna och finnarna som kan antyda om helt olika världsbilder. För att påstå att en grupp tror på ett bestämt öde och den andra inte kan visa på att de har en helt olika syn på välden och hur man ska leva i den.

Ett annat tydligt exempel i Grapes texter där han gör eller vill göra uppdelningar mellan samerna och finnarna är i kapitlet ”Om Nybyggare” där Grape förfäras över nybyggarnas förmåga att sköta sina lantbruk, att de gärna har fisket som huvudnäring istället för jordbruk. Han menar även att en del av dem har gått över till det för allmänheten dåligt gagnande lapplevenet istället.[107] Här visar Grape ett förakt både för det samiska sättet att leva och försörja sig men även hur nybyggarna väljer att leva istället för att leva som han har lärt sig att de ska. Detta har delvis med hans utbildning att göra som togs upp i resultatdelen av uppsatsen. Man kan antyda en önskan hos Grape att inte blanda de olika folken och deras sätt att leva i hans ovan nämnda påstående, likt hur Lincoln resonerar kring vikten av skapandet av grupper, delningen mellan ”vi” och ”dem”,[108] men detta resonemang kommer utvecklas lite senare i frågeställningen. Det tåls att lyftas fram att man kan antyda i dessa åsikter hos Grape som en vilja att hålla grupperna delvis uppdelade. (koppla till Lincolns diskussion kring grupper och det centrala i att skilja mellan dem, titta även igenom hans ”tabeller”)

[105] Grape, 1969, 204
[106] Grape, 1969, 206–7
[107] Grape, 1969, 259–60
[108] Lincoln, 2006, 34

I Resultatkapitlet av uppsatsen presenterades ett längre stycke som behandlade hur Grape beskrev samernas kunskaper inom vetenskap, framför allt naturvetenskap. I detta stycke gjorde sig Grape lustig över att samernas kunskaper inte sträckte sig bortom katekesen och psalmboken. För att underlätta för läsaren kommer de relevanta citaten ur det aktuella stycket igen nedan.

”satsen om jordens gång skulle ofelbart de fläste anse för ett kätteri, om de icke sjelfve kunde övertygas derom.”[109]

Följande citat är en fotnot i texten till citatet ovan.

> En af de förständigare Gubbar i orten tilsporde mig för flere år sedan härom. Sedan jag med flit gifit honom ett tvetydigt svar, afgjorde han sjelf saken fågande: att jorden skall gå och solen skall stå, det kan jag aldrig tro: det står tydligt i Psalm-boken: Solen går nu åter neder. En naturkunnig skulle förmodligen utan svårighet upplöst detta inkast; Jag ansåg dock för rådligare att icke ens göra försök till att betaga den klyftige opponenten denna sin fromma övertygelse[110]

Båda ovanstående citat betonar att samerna är dumma för att de inte förstår att sanningar och fakta om världen finns och stäcker sig bortom de religiösa texterna. Grape har inga liknande kapitel eller ens en enda mening där han skriver om hur nybyggarnas kunskaper inom vetenskaper är, även om deras kunskaper inte sträcker sig längre än de religiösa texterna. Det är också intressant att Grape i rollen som kyrkoherde i socknen gör sig lustig över och ser ner på samerna för att de litar starkt till kristendomens texter även om han menar att deras övertygelser är av from grund.

Jag anser att alla ovan nämnda stycken och citat ur Grapes texter är tydliga exempel på ett skapande eller ett upprätthållande av grupper, av ett ”vi” och ”dem”. Lincoln lyfter fram olika historiska skeenden där en grupp har intagit en annan grupps territorier, exempelvis de kristna korstågen eller den europeiska kolonisationen av andra delar av världen, där den dominanta gruppen skapar tydliga binära distinktioner mellan sig och de andra. Bland dessa distinktioner lyfter Lincoln fram moral och icke-moral eller det som är mest relevant för uppsatsen, modern och primitiv. Ett tydligt exempel där Grape gör uttryck för att anse att samerna är primitiva tas upp i resultatdelen av uppsatsen, kapitel 6.1. Grape hävdar där att samerna är vilda i sitt sätt

[109] Grape, 1969, 281
[110] Grape, 1969, 281

att leva och i sina seder,[111] det är ett av Grape tydligt ställningstagande som kan liknas vid hur Lincoln menar att den dominanta gruppen skapar tydliga binära distinktioner mellan sig och de andra, i detta fall samerna.[112] Men Lincoln nyanserar sitt resonemang kring att varken den egna gruppen eller den motsatta i ett ”vi” mot ”dem” resonemang är aldrig så enformiga och tydliga som retoriken och ideologier vill få dem att framstå som. Utan Lincoln hävdar att gränserna mellan och inom grupper kan bli suddiga och odefinierbara, det gör att hans resonemang ter sig mer relevant för uppsatsen. Just för att samerna i Grapes texter till viss del tillhör den egna religiösa gruppen men till viss del inte, till skillnad från hur det såg ut i Sápmi50–100 år innan Grapes texter. Jag menar att Grape gör det tämligen tydligt i sina texter att han anser att samerna och deras sätt att leva är primitivt och föråldrat. Han skriver förutom ovan nämnda citat även: ”Sederna tåla och behöfva icke mindre förbättring, än kläde-drägten och lefnadssättet som äro efter äldsta bruket.”. [113]

Samerna framställs som troende kristna av Grape men samtidigt lyfter han fram deras brister i det religiösa livet som vi redan har undersökt, men att han ser dem som en annan grupp som består av en annan kultur och nationalitet är även det tämligen tydligt anser jag. Även här går det att dra paralleller mellan Grapes texter och Lincolns teoretiseringar kring religion, framför allt hur Lincoln resonerar kring religion som en av tre centrala delar i en kultur som diskuterades i kapitel 4 av denna uppsats. Han hävdar att även kulturer är skapare av grupper och gemenskaper där de skapas utefter vissa likheter inom gruppen och detta skapar en kollektiv identitet. Detta kan skapas av triviala saker som att ha liknande kläder, men även språk och dialekter skapar och håller ihop grupper och gemenskaper inom kulturer.[114] Genom de stycken från Grapes texter som presenterats i sagda uppsats menar jag att Grape gör en tydlig uppdelning i sina texter mellan samerna och finnarna inte bara för att det är i första hand samerna som är av intresse för de tänkta läsarna, utan även just för att han inte anser dem tillhöra samma grupp som han själv, man kan även ställa sig frågan om finnarna tillhör samma grupp eller gemenskap som Grape enligt han själv. Uppdelningen sker därför att han vill påvisa att det är två olika folk av olika härkomst och olika kulturer precis som det har diskuterats ovan. Jag anser även att Grape inte identifierar sig helt med finnarna heller, men

[111] Grape, 1969, 286
[112] Lincoln, 2006, 34
[113] Grape, 1969, 4
[114] Lincoln, 2006, 51–2

när det handlar om religiösa grupper så räknar han dem till sin egen grupp tydligare än samerna.

Grape gör dock anspråk på idéer för hur samerna kan integreras in i den religiösa gemenskap som den till stor del bofasta finska delen av befolkningen har, som vi redan undersökt föreslår Grape att i ”välmening” tvinga samerna till att bli bofasta och överge rennäringen som huvudnäring för att få in dem i den religiösa gemenskapen. För att få dem att följa de religiösa handlingar i form av ritualer och seder likt gudstjänster som förväntas av resterande undersåtar i landet. Precis som Lincoln menar skapas inte bara kulturell identitet utifrån födsel utan även genom långsamma processer av att läras upp av andra runt omkring en, det är delvis detta som Grape vill uppnå med sitt förslag att tvinga samer att bli bofasta att just få dem kulturellt integrerade. Lincoln menar dock att perfekt integration är omöjligt och att klyftor inom de nygrundade grupperna kan leda till konflikter. Därav lyfter han fram just religionen som en central stabilisator i en kultur[115] och det är bland annat därför Grape ville integrera samerna in i samhället, för att få dem mer kristna och för att få mer kontroll över dem, genom kyrkan.

[115] Lincoln, 2006, 52 & 54–6

9 Avslutning

Avslutningsvis kommer här en kort sammanfattning av uppsatsens analys utifrån dess syfte och frågeställningar. Även reflektioner kring fortsatt forskning kommer presenteras i detta kapitel.

I första frågeställningen undersöktes hur Grape såg på samernas religiösa liv och deras religionsutövning. Grape är till viss del angelägen om att visa att både finnarna och samerna följer de religiösa lagarna och de etiska reglerna, vilket visar på att Grape vill framhäva sin församling som i grunden goda kristna, även om de har många brister också. Senare i analysen jämförs Grapes syn på samerna och deras kristna liv med Lincolns termer maximalism och minimalism. I den jämförelsen står Grape för den maximalistiska världsbilden där allt kretsar kring religionen, medan samerna står för den modifierade minimalistiska världsbilden där enligt Grape deras värld och kultur kretsar kring renen (istället för Lincolns kapitalism) I grund och botten ser Grape samerna som mindre kristna och utan tillräckliga kristendomskunskaper, till skillnad från framför allt han själv men även jämfört med den finska delen av befolkningen. Detta ska enligt Grape till stor del bero på samernas nomadiska levnadssätt och att de har renen som huvudnäring.

Frågeställning två tittade närmare på den religiösa utbildningen, hur Grape såg på den och varför den var central för honom. Grape visar i detta avseendet ett intresse för samernas kristendomsutbildning och kunskaper. Han lyfter fram på flera ställen i sina texter hur dåliga kunskaper samerna har om kristendomen, men även hur de litar blint till dess skrifter och kyrkan som religiös institution. Grape blir här en del av en stark tradition och en utstuderad taktik av kyrkan för att sprida kristendomen och att stärka dess band till samerna. Genom att utbilda samiska barn tänkte kyrkan att de sedan skulle sprida vad de lärt sig till andra samer i sin omgivning. Grape framhävde även här samernas nomadiska levnadssätt som en stor orsak till att de varken fick den utbildning eller besatt de kunskaper de behövde om kristendomen. Den tidigare forskningen visar att flera andra lappmarkspräster innan Grape också ansåg att detta var en viktig faktor till att samerna varken hade rätt kristendomskunskaper eller gick tillräckligt i kyrkan.

I den tredje och sista frågeställningen undersöks varför Grape gör en tydlig uppdelning mellan den samiska och den finska delen av befolkningen. Grape gör tidigt klart för sina läsare att det handlar om två helt olika folk, eller nationer som han skriver. Han går igenom hur de skiljer sig åt i sitt temperament och sedan spenderar han en markant större del av sina texter på hur

samerna lever och verkar än finnarna. Han gör tydliga skillnader mellan de två genom sina texter, ofta men inte alltid är det samerna som framställs som dåliga, men han räds inte att ge finnarna en släng av sleven också. Men varför gör Grape denna tydliga uppdelning? Här tar uppsatsen hjälp av Lincolns resonemang gällande grupper. Skapandet av grupper ger en from kollektiv identitet, Lincoln menar att ställa grupper mot varandra, ”vi” mot ”dem” stärker identiteten hos den egna gruppen. Samerna tillhör till viss del samma religiösa gemenskap som Grape och han lägger fram ett förslag som skulle leda till att samerna fullt ut integreras in i den religiösa gemenskapen och därmed den egna gruppen. Lincoln menar dock att det inte finns någon perfekt integration och att det ofta är en grund till konflikter.

Jag ser en viss potential till vidare forskning, eftersom Grapes texter inte har studerats närmare innan. En tanke är att göra en jämförelsestudie mellan Grapes texter och någon annan lappmarkspräst texter, förslagsvis Pher Högströms texter som anses vara blad de mest centrala lappmarktexterna. Man skulle även kunna studera Grape fristående utifrån andra teorier än de som jag använt.

10 Didaktisk reflektion

Den didaktiska relevansen med denna uppsats finner man delvis i frågeställning två som undersöker religionsutbildning i Sverige innan folkskolan grundades. Vilket ger perspektiv till skolan och undervisningens historia i Sverige, hur den gått från som i detta fallet att enbart fokusera på kristendomen och dess skrifter fram tills idag.

Framför allt har denna uppsats en didaktisk relevans utefter en punkt i den allmänna läroplanen för gymnasieskolan. Punkten ligger under allmänna kunskaper som alla elever ska ha när de går ut gymnasieskolan,

- har kunskaper om de nationella minoriteternas (judar, romer, urfolket samerna, sverigefinnar och tornedalingar) kultur, språk, religion och historia,[116]

Jag anser att denna uppsats ger mig som lärare en mycket större förståelse för en av de nationella minoriteternas religion, historia och kultur, vilket jag kommer att använda mig av i min undervisning. Det gör alltså att jag som lärare tydligt kan ge eleverna en del av de allmänna kunskaper som de ska ha när de går ut gymnasieskolan.

[116] Skolverket, 2011, 10

I ämnesplanen för religionskunskap finns det i det centrala innehållet för Religionskunskap 01 två punkter som kan kopplas till uppsatsen och ge den didaktisk relevans.

- Religion i relation till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet.
- Individers och gruppers identiteter och hur de kan formas i förhållande till religion och livsåskådning utifrån till exempel religiösa skrifter, traditioner, sociala medier samt historiska och nutida händelser.[117]

Dessa två punkter kan man koppla uppsatsen till, den första punkten görs relevant för att uppsatsen delvis undersöker hur religion står i relation till framför allt etnicitet. När Grape framställer samerna som annorlunda och som mindre kristna gör han det delvis i relation till deras etnicitet.

Den andra punkten knyter an till framför allt frågeställning tre, där jag undersöker hur Grape skapar oppositioner mellan den samiska och den finska delen av befolkningen. Detta undersöker jag via Lincolns teorier kring skapandet av grupper och kollektiv identitetsskapande.

[117] Skolverket, ämnesplan, 2011

11 Referenser

11.1 Källor

Grape, Erik J., *Utkast till beskrifning öfver Enontekis sokn i Torneå lappmark*, Tornedalica, Luleå, 1969

11.2 Litteratur

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, 3., [utök.] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2012

DuBois, Thomas A. "*"The Same Nature as the Reindeer"*: Johan Turi's Portrayal of Sami Knowledge." Scandinavian Studies 83.4 (2011): 519–544. Web

Henrysson, Sten, *Samer, präster och skolmästare: ett kulturellt perspektiv på samernas och Övre Norrlands historia*, Centrum för arktisk forskning, Univ., Umeå, 1993

Högström, Pehr, Pehr Högströms Missionsförrättningar och övriga bidrag till samisk kyrkohistoria, Svenska institutet för missionsforskning, Uppsala, 1990

Lincoln, Bruce, *Holy terrors: thinking about religion after September 11*, 2. ed., Univ. of Chicago Press, Chicago, 2006

Lindmark, Daniel & Sundström, Olle (red.), *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: en vetenskaplig antologi*. Bd 1, Artos & Norma, Skellefteå, 2016

Lindmark, Daniel & Sundström, Olle (red.), *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: en vetenskaplig antologi*. Bd 2, Artos & Norma, Skellefteå, 2016

Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria Frihetstiden*, Norstedt, Stockholm, 1997

Lundmark, Lennart, *Så länge vi har marker: samerna och staten under sexhundra år*, Rabén Prisma, Stockholm, 1998

Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011 [Elektronisk resurs]. (2011). Stockholm: Skolverket (hämtad 18-2-2020)
Tillgänglig: https://www.skolverket.se/publikationer?id=2705

Mebius, Hans, *Bissie: studier i samisk religionshistoria,* Jengel, Östersund, 2003

Rydving, Håkan, *The end of drum-time: religious change among the Lule Saami, 1670s-1740s*, 2., rev. ed., Univ., Uppsala, 1995

Skolverket, *ämnesplan för religionskunskap*. 2011, Stockholm. Hämtad 19–2–2020
https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/amne?url=1530314731%2Fsyllabuscw%2Fjsp%2Fsubject.htm%3FsubjectCode%3DREL%26courseCode%3DRELREL01%26tos%3Dgy&sv.url=12.5dfee44715d35a5cdfa92a3#anchor_RELREL01

Sundström, Olle, *'Vad sorts storhet är en "gud"?* [Elektronisk resurs] Missionärer, religionsvetare och samiska föreställningar', *DIN.*, 2, 9–31, 2012
http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-66481

Tegborg, Lennart & Lenhammar, Harry (red.), *Sveriges kyrkohistoria 5 Individualismens och upplysningens tid*, Verbum i samarbete med Svenska kyrkans forskningsråd, Stockholm, 2000